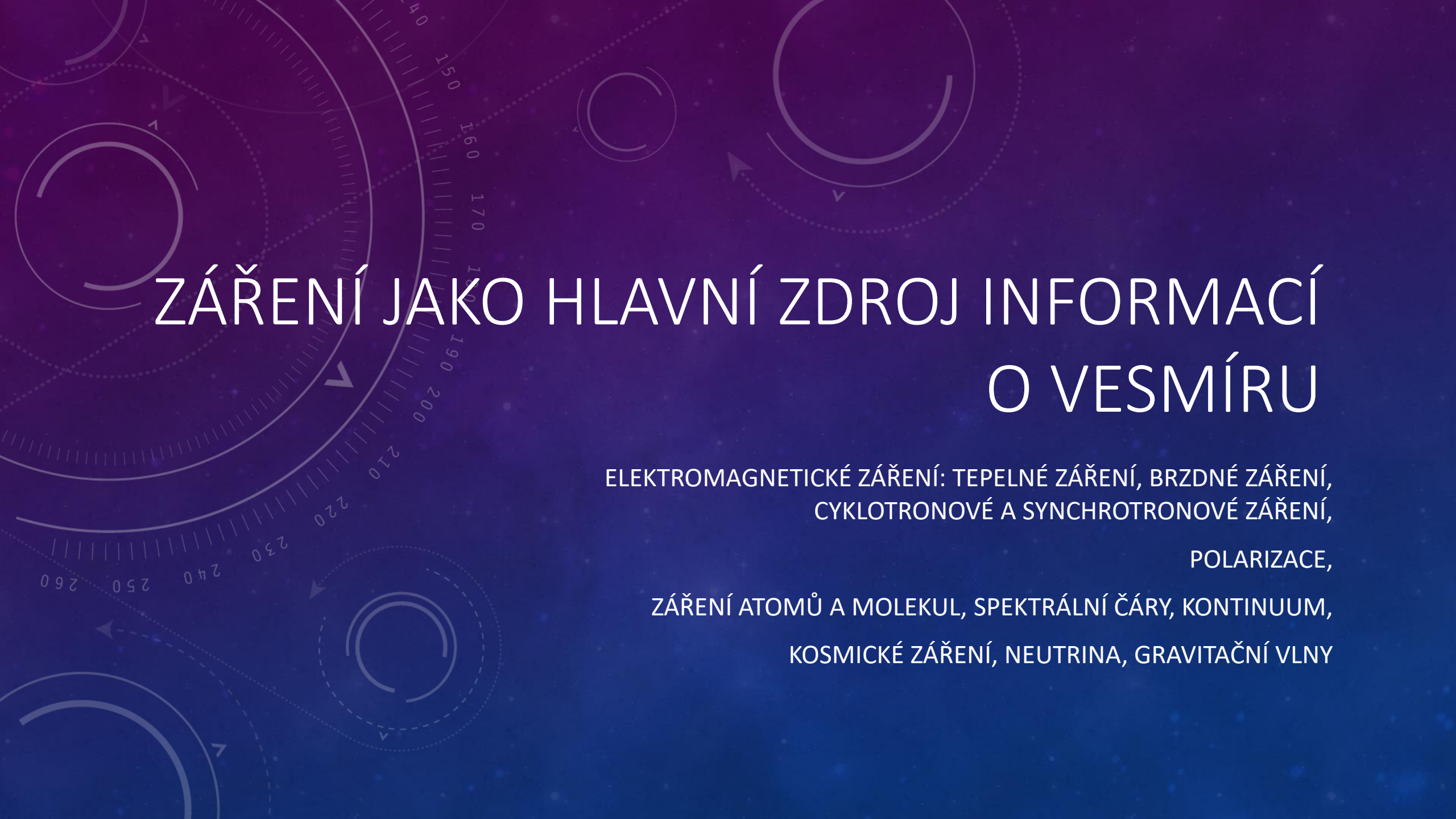

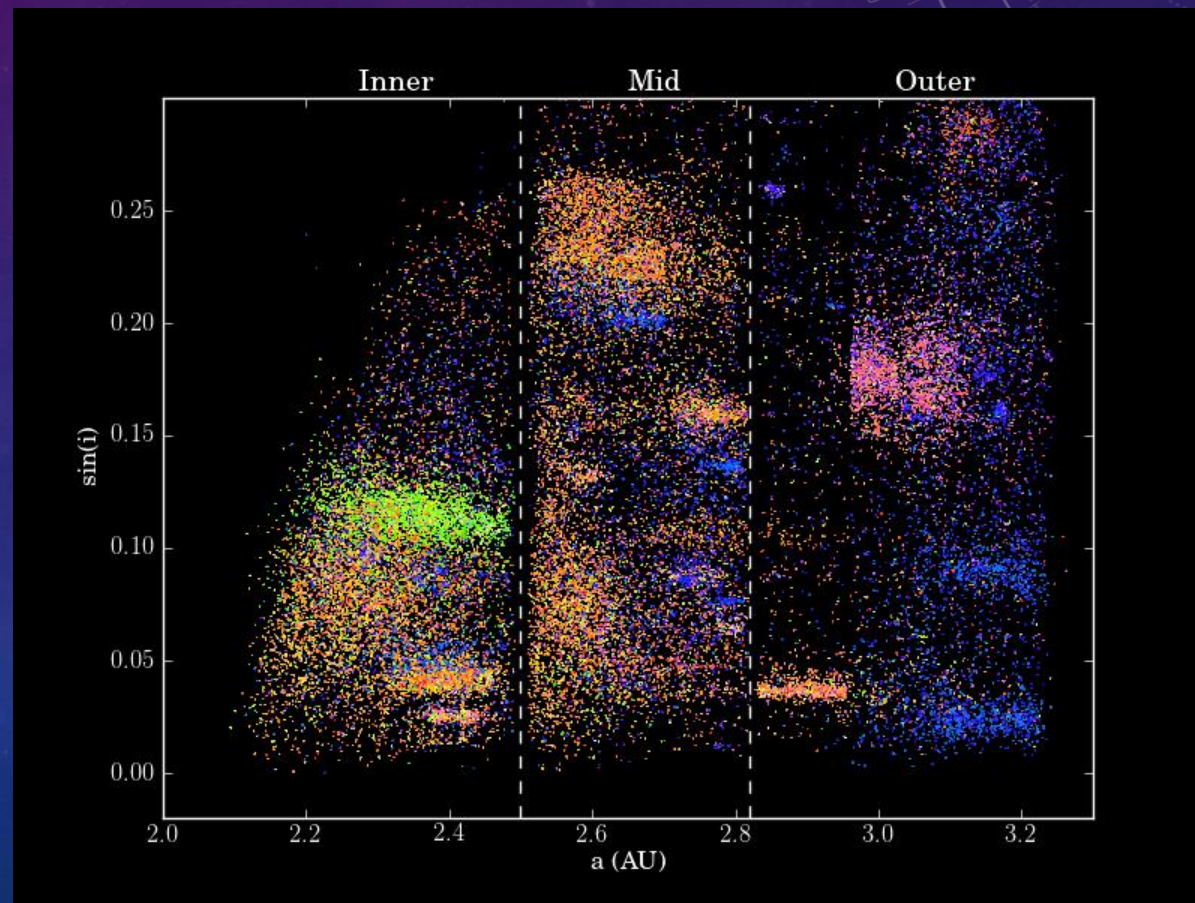

ZÁŘENÍ JAKO HLAVNÍ ZDROJ INFORMACÍ O VESMÍRU

ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ: TEPELNÉ ZÁŘENÍ, BRZDNÉ ZÁŘENÍ,
CYKLOTRONOVÉ A SYNCHROTRONOVÉ ZÁŘENÍ,
POLARIZACE,
ZÁŘENÍ ATOMŮ A MOLEKUL, SPEKTRÁLNÍ ČÁRY, KONTINUUM,
KOSMICKÉ ZÁŘENÍ, NEUTRINA, GRAVITAČNÍ VLNY

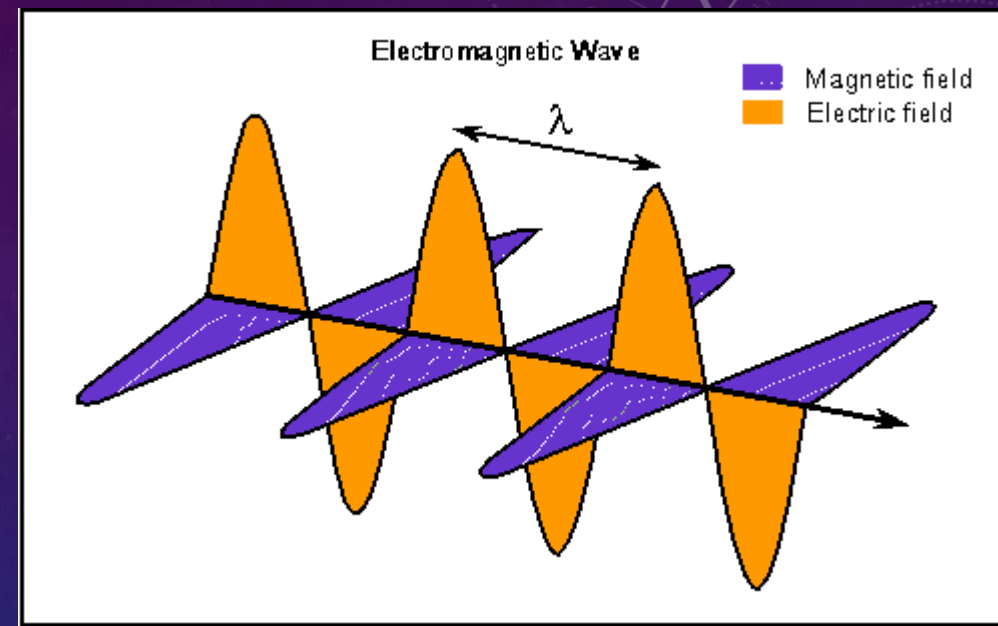
„NOSIČE“ ASTROFYZIKÁLNÍCH INFORMACÍ

- pozorování „na dálku“
 - elmg záření
 - hmota
 - neutrina
 - elektrony
 - jádra atomů
 - meteority
 - gravitační vlny
- pozorování „in situ“ (na místě samém)

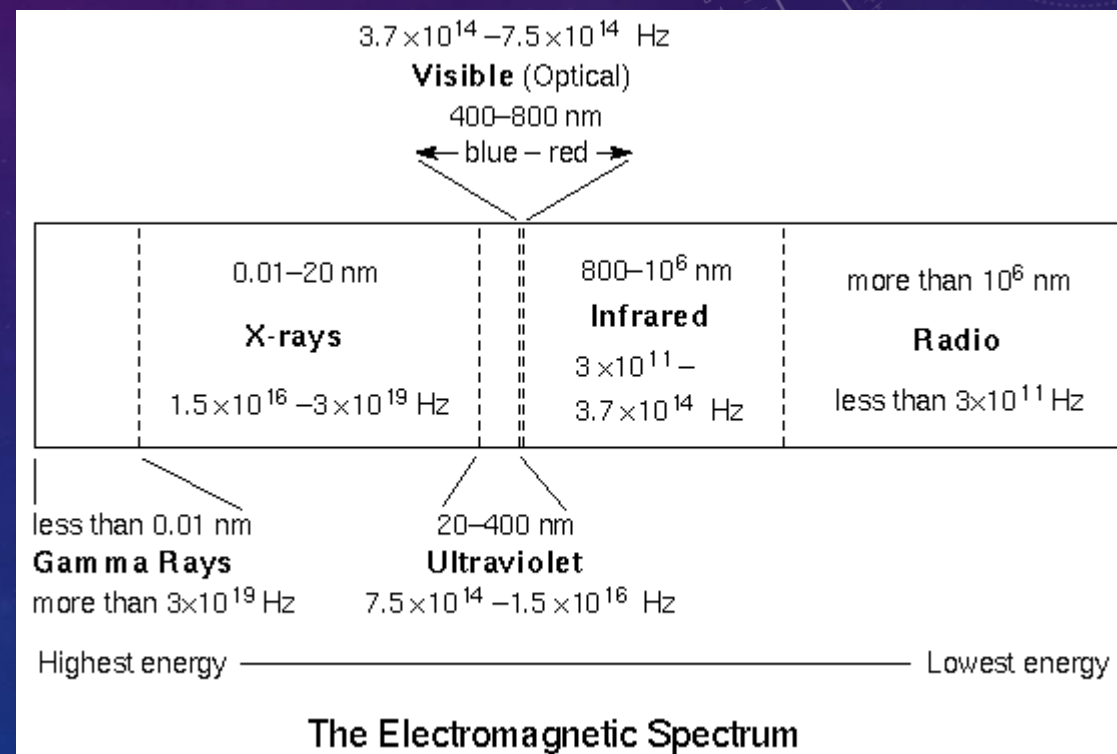
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- 95 % informací o vesmíru
- jeho popis a pochopení souviselo s poznáním vlastností elektrického a magnetického pole (Maxwellovy rovnice)
- měnící se magnetické pole generuje elektrické pole a naopak

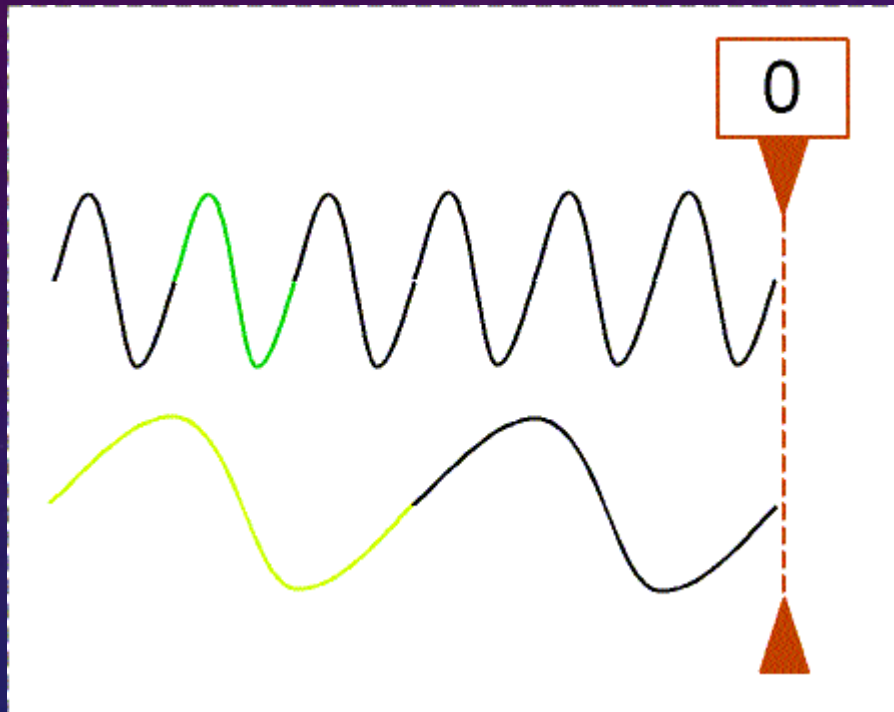

ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- pohybuje se i ve vakuu, nepotřebuje „médium“
- má jednotnou rychlost ve vakuu
- charakterizuje jej tzv. vlnová délka (λ)
- platí vztah $f = c/\lambda$
- mechanismy vzniku elmg záření dělíme na
 - tepelné
 - netepelné

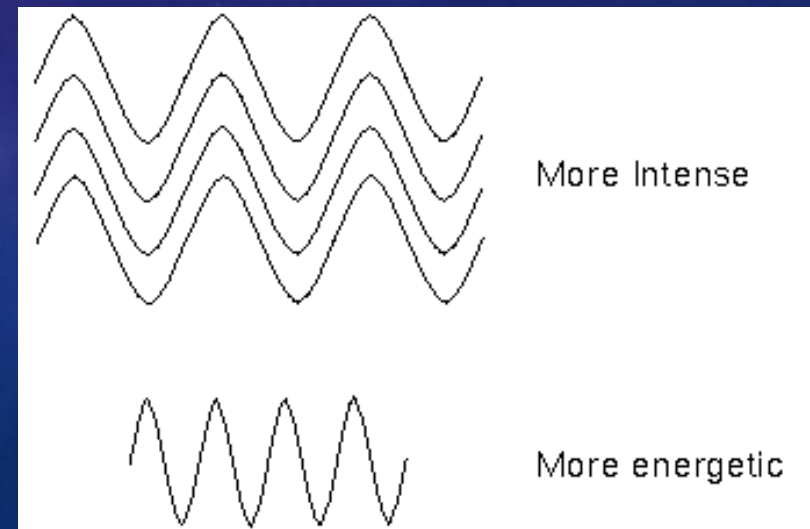
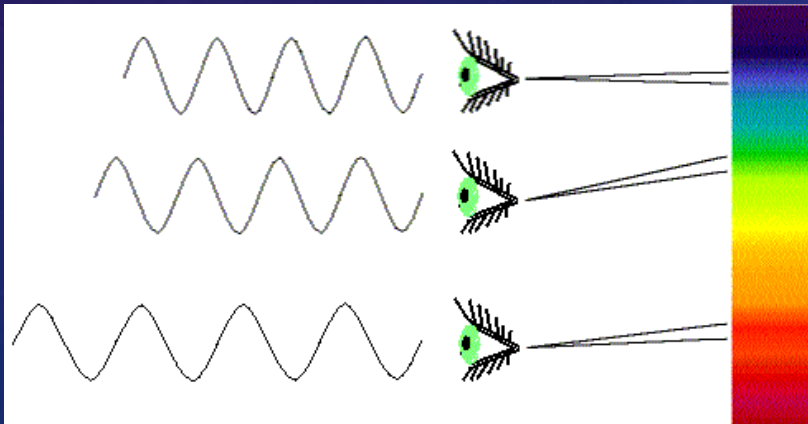
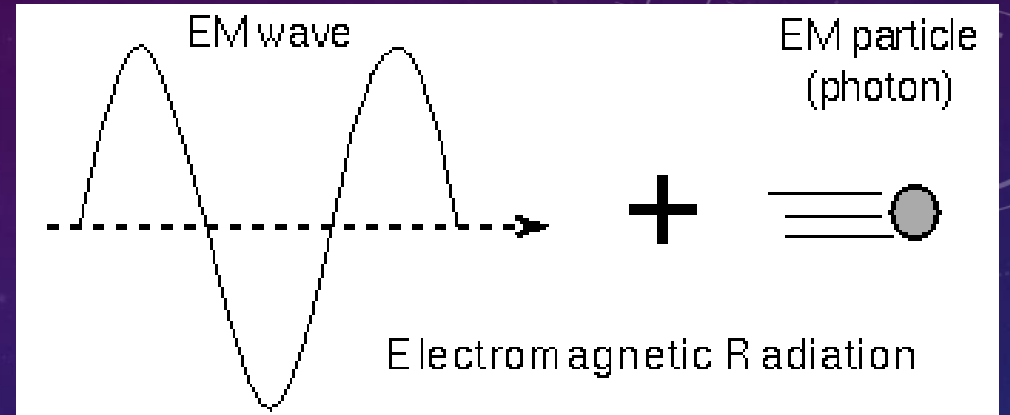

ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

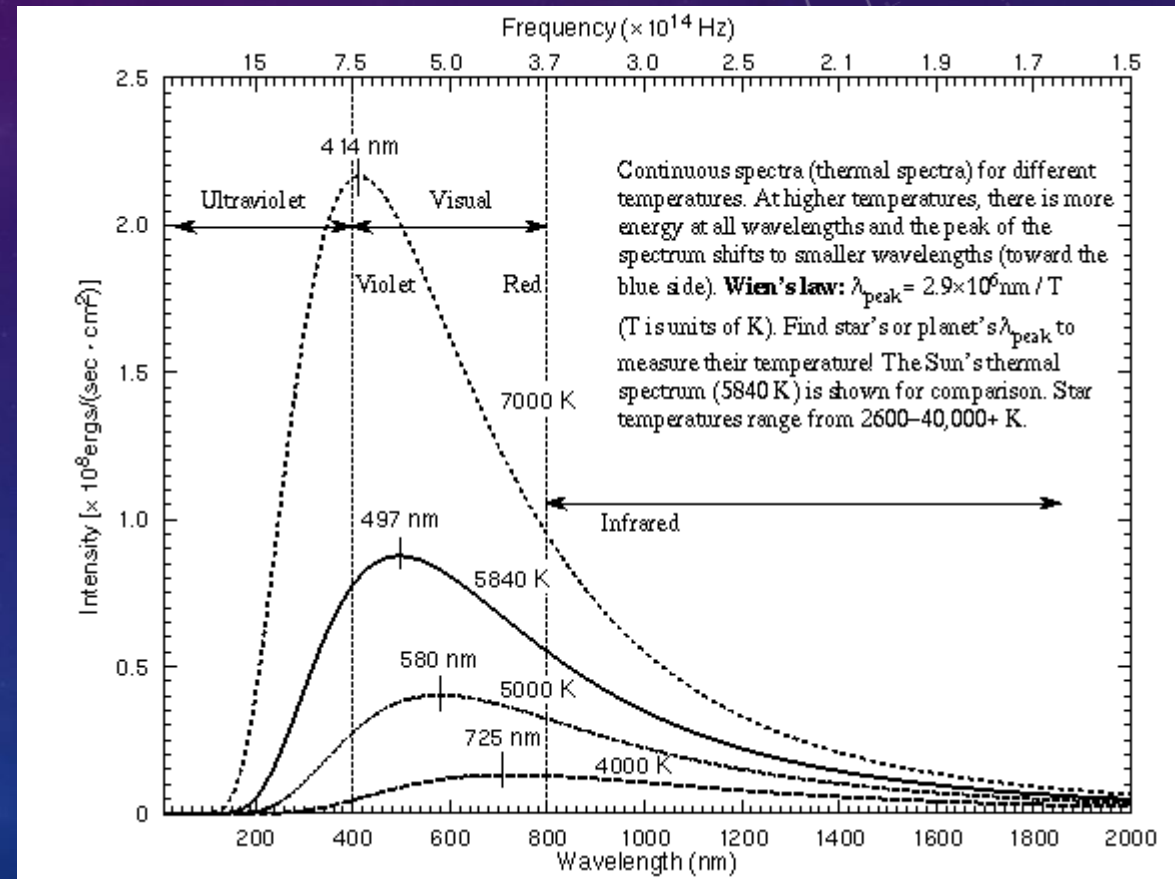
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- kvantová povaha elektromagnetického záření – Max Planck
- https://www.aldebaran.cz/bulletin/2024_11_fot.php?fbclid=IwAR2alq-XQD1GsabwTtZ8nWWyqgfmESsWQnR8qClm_LZQJoKIycAU2PHPl dw
- foton nese energii $E = h \times f$

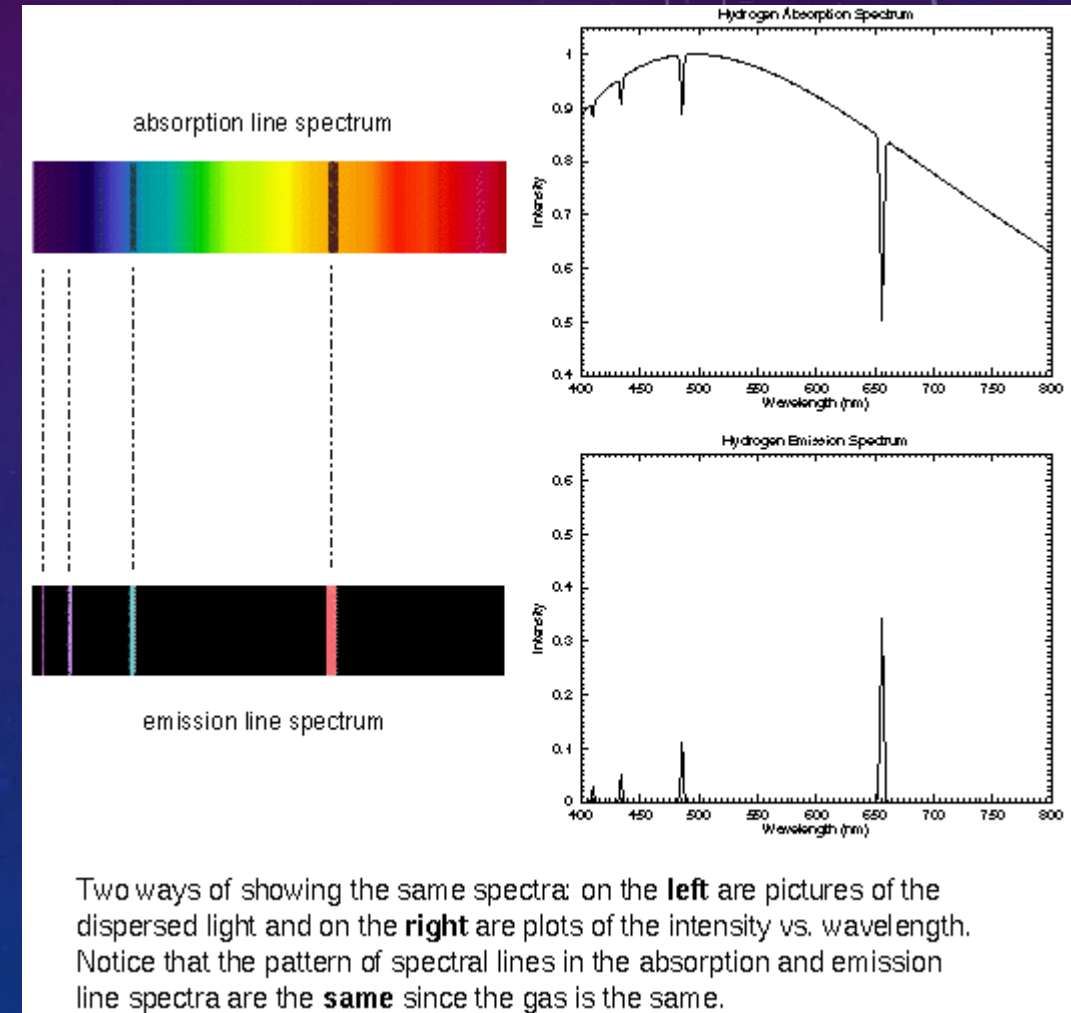
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- kontinuum – tepelné záření
- záření AČT
- Wienův posunovací zákon $\lambda_{max} = 2,9 \times 10^6 / T$
- Stefanův – Boltzmannův zákon $I = \sigma \times T^4$

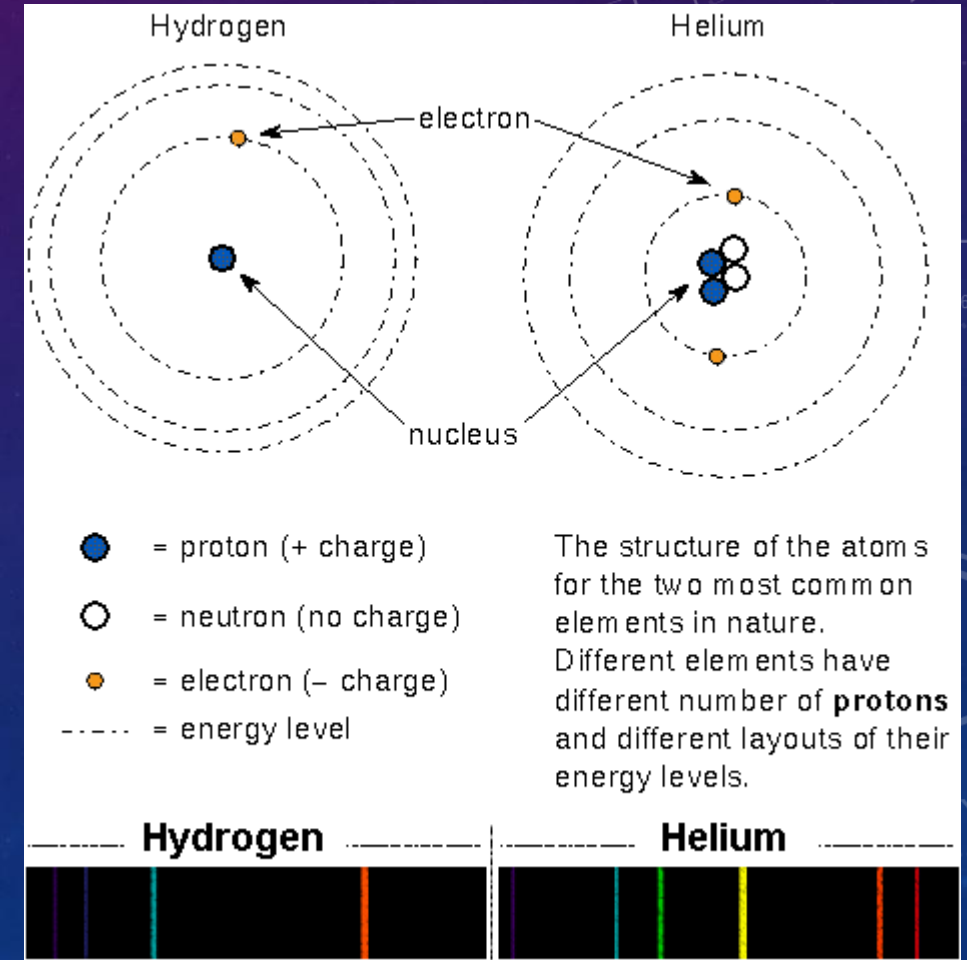
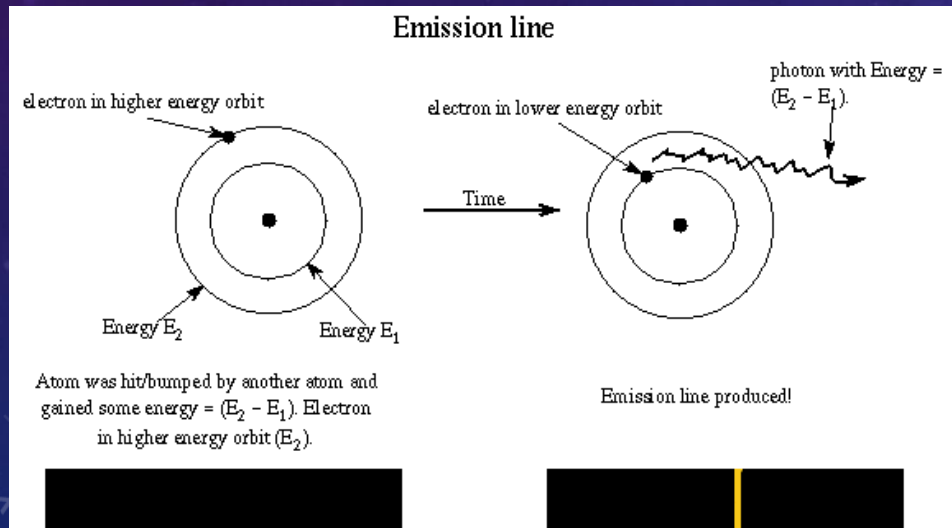
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- absorpční spektrum
- emisní spektrum

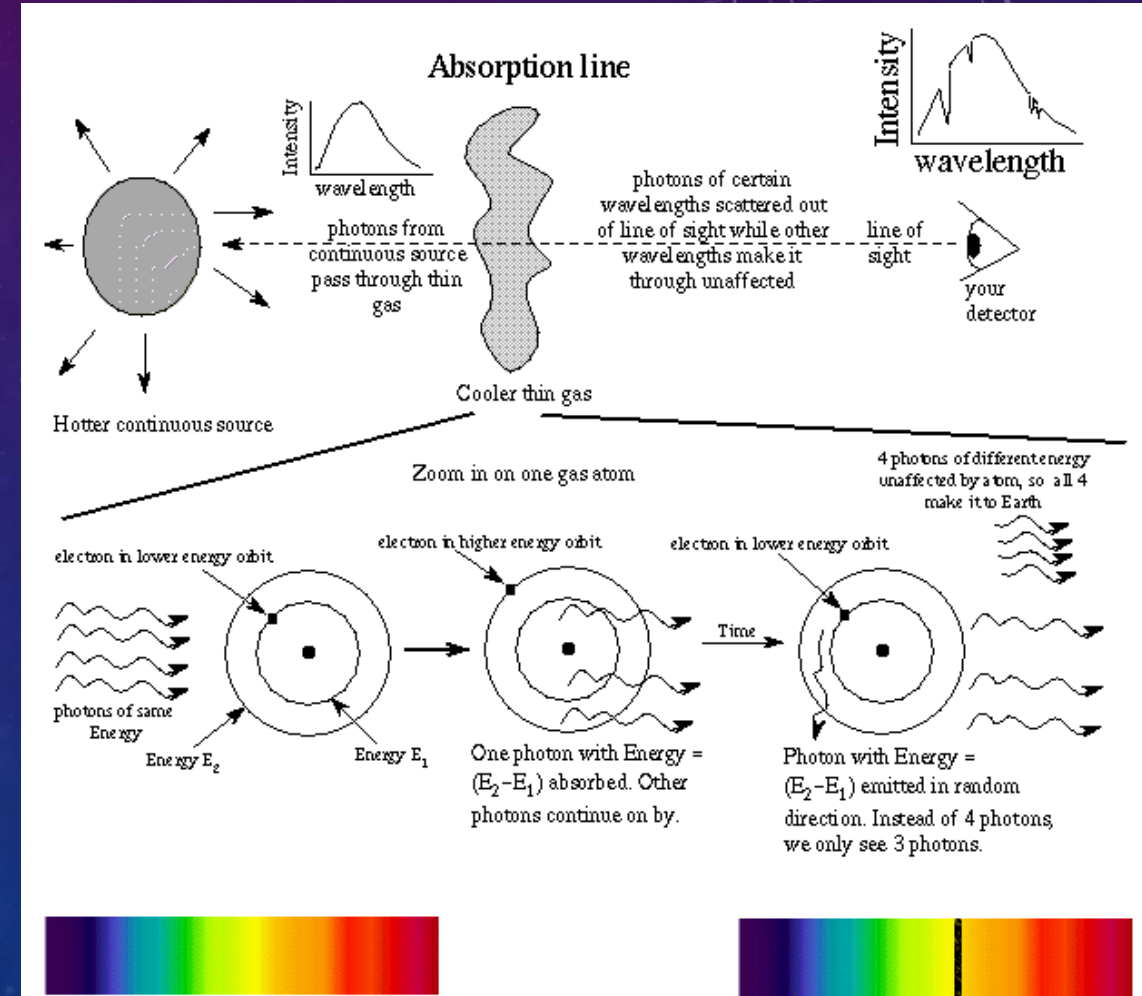
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- elmg záření atomu – procesy v elektronovém obalu

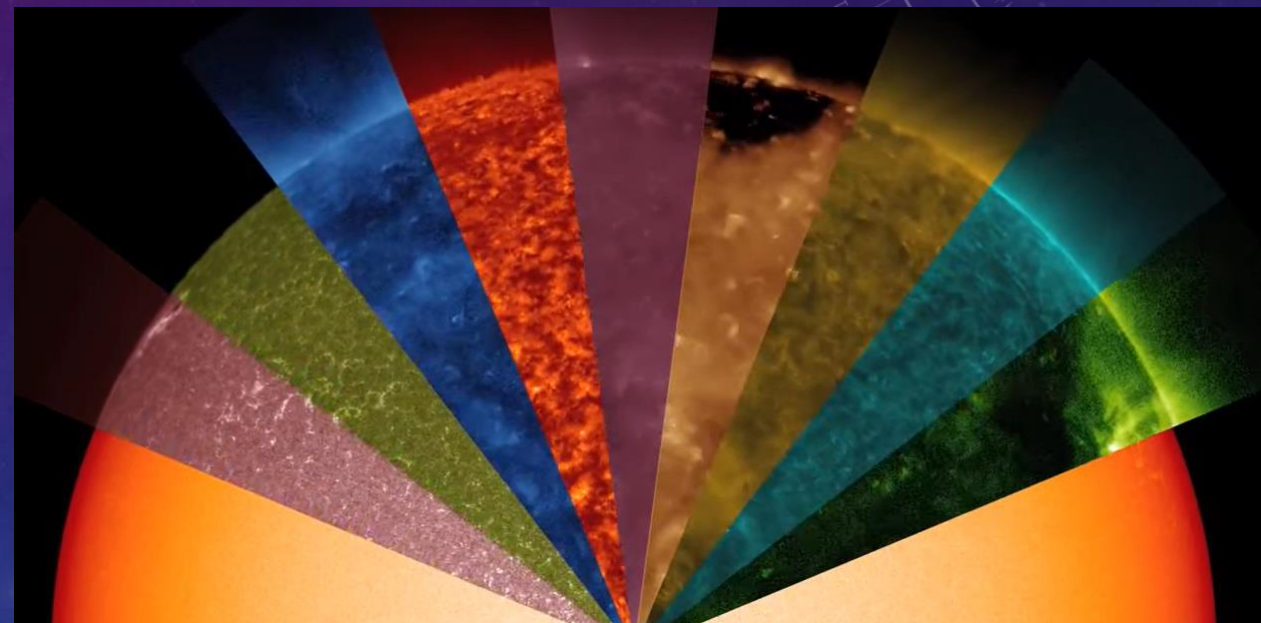
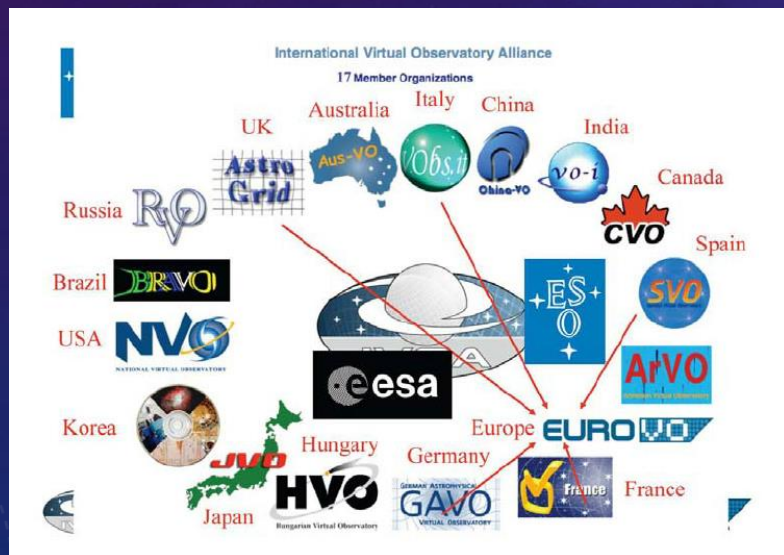
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

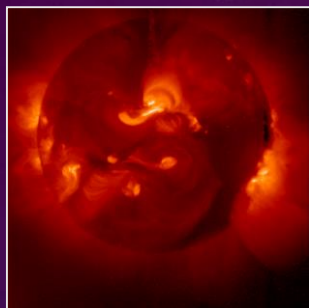
- vzhled spektra závisí také na geometrickém uspořádání zdroj – absorbující prostředí – pozorovatel
- v praxi je pak spektrum většiny hvězd kombinací kontinua, emise a absorpce

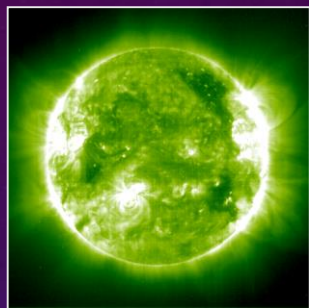
ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- Pozorování vesmíru v mnoha oborech elmg záření
- Vytváření virtuálních observatoří
 - <https://ivoa.net/>

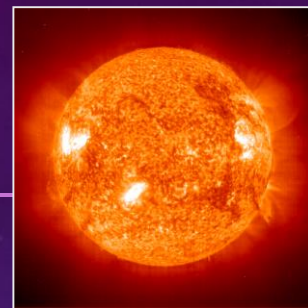

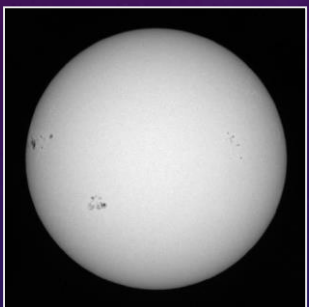
rtg

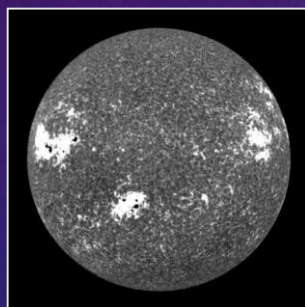
UV

extrémní UV

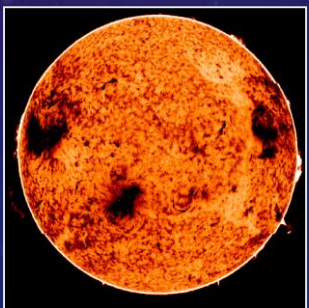
světlo

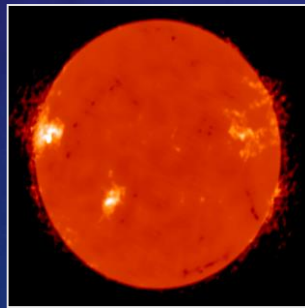
čára K

H alfa

IR

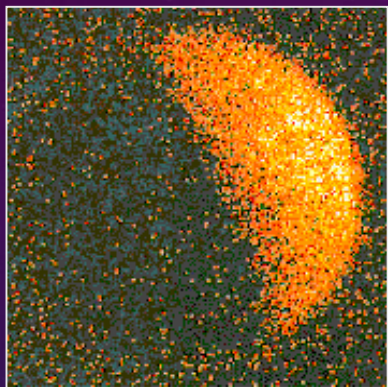

rádiový

Slunce

MĚSÍC

rtg

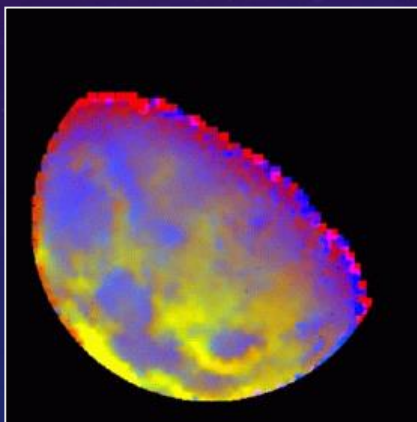
UV

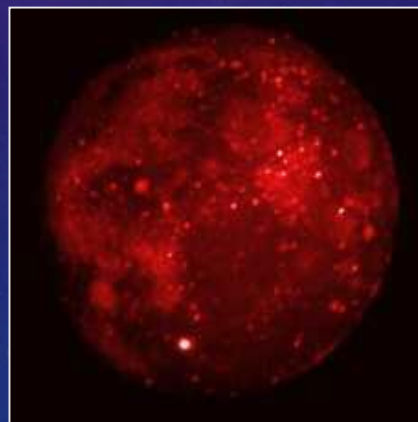
světlo

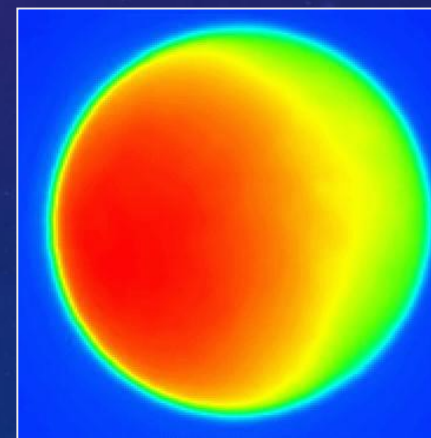
světlo

blízké IR

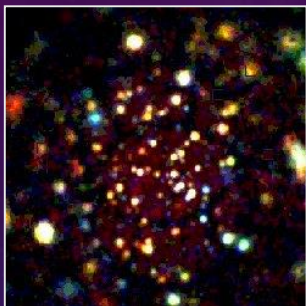
střední IR

rádiový obor

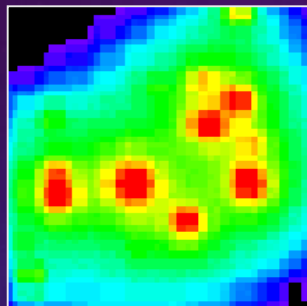
PLEJÁDY

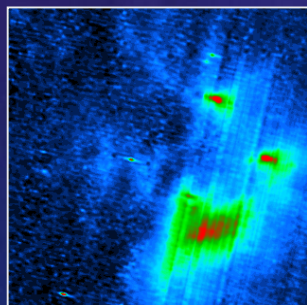
rtg

blízka IR

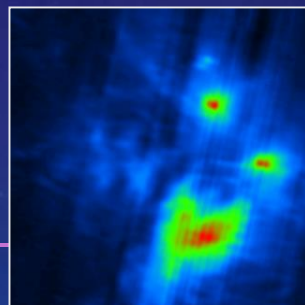
UV

střední IR

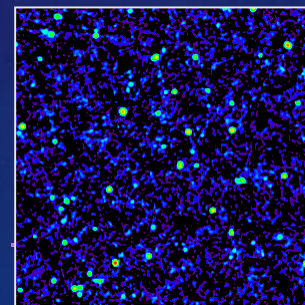
světlo

vzdálená IR

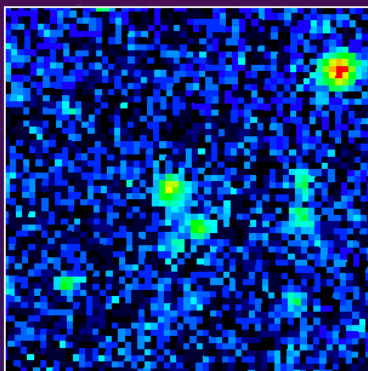

světlo

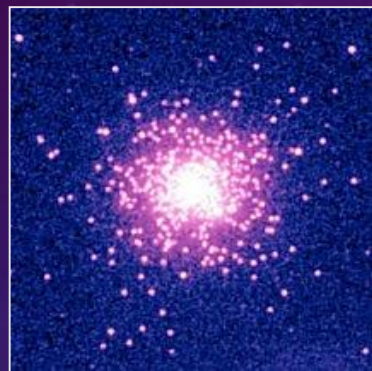

rádiový obor

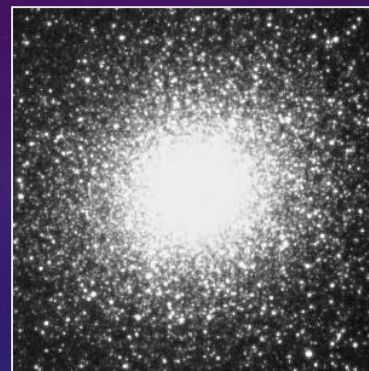
M 13

rtg

UV

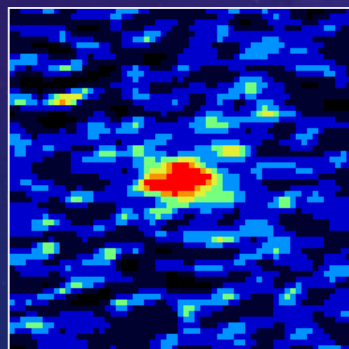
světlo

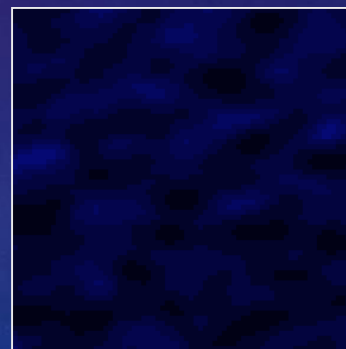
světlo

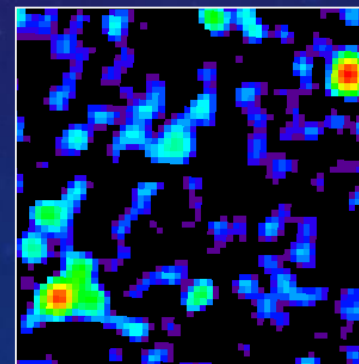
blízká IR

střední IR

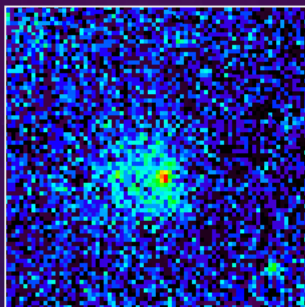
vzdálená IR

rádiový obor

TRIFID (M20)

rtg

světlo

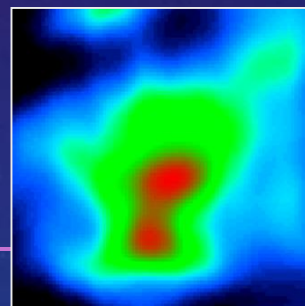
světlo

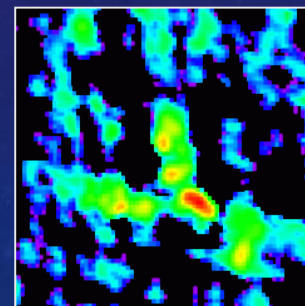
blízká IR

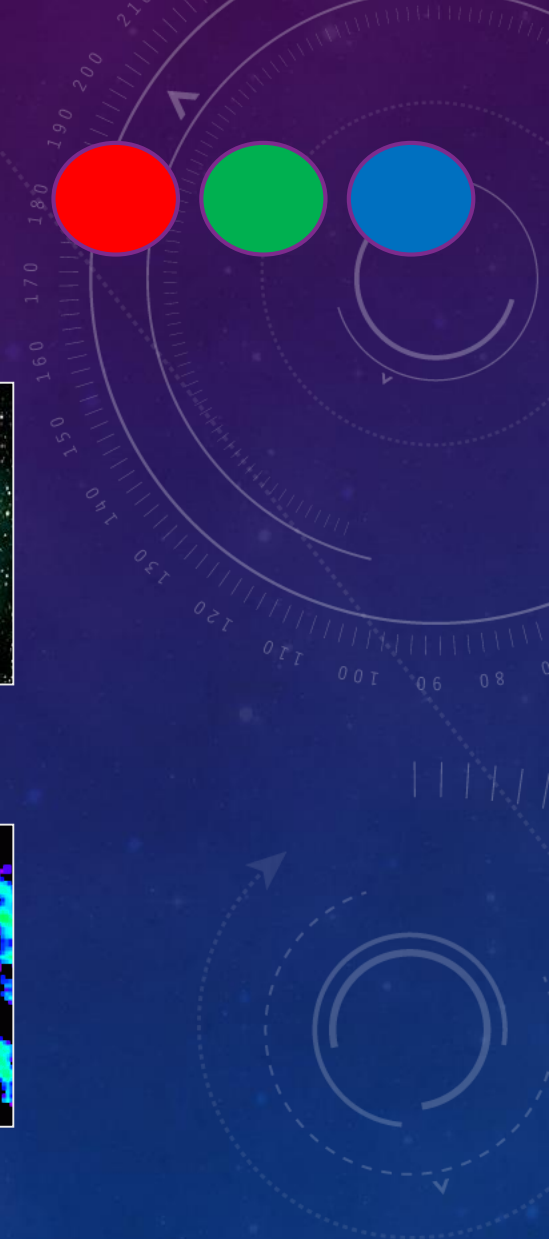
střední IR

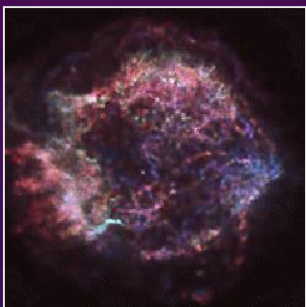
vzdálená IR

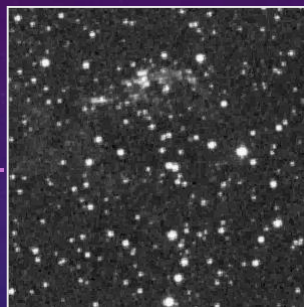
rádiový obor

ZBYTEK PO SUPERNOVĚ (CAS A)

rtg

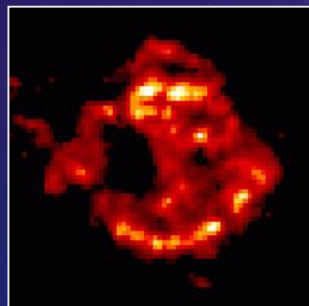
světlo

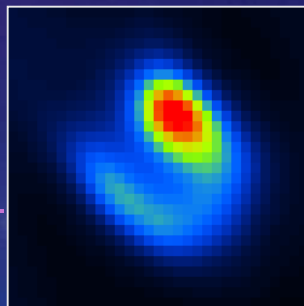
světlo

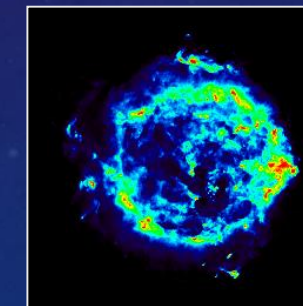
blízká IR

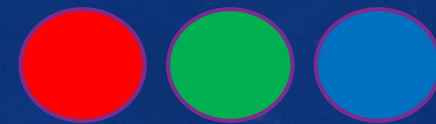
střední IR

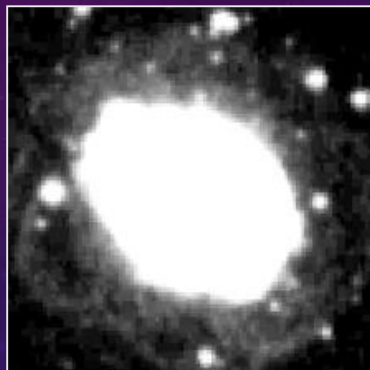
vzdálená IR

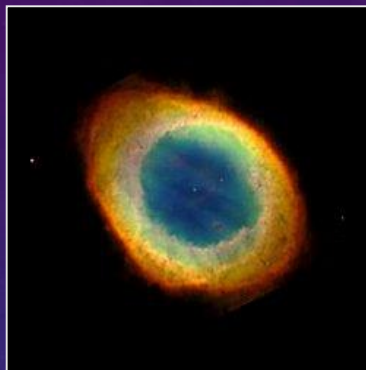
rádiový obor

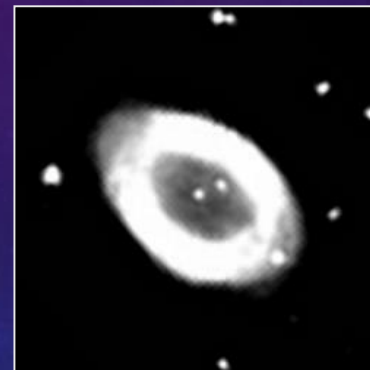
PLANETÁRNÍ MLHOVINA M 57

světlo

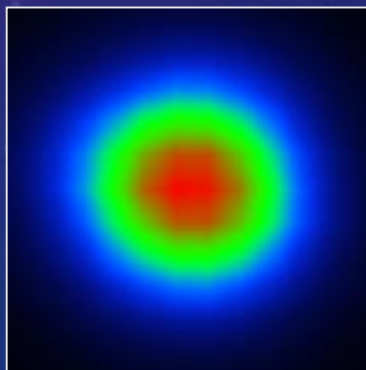
světlo

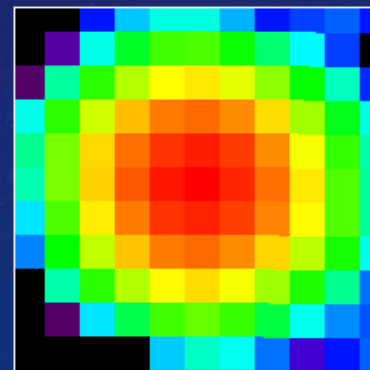
světlo

blízká IR

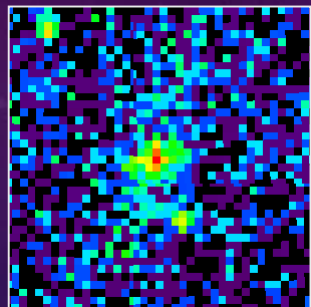
vzdálená IR

rádiový obor

GALAXIE M 65 (SA)

rtg

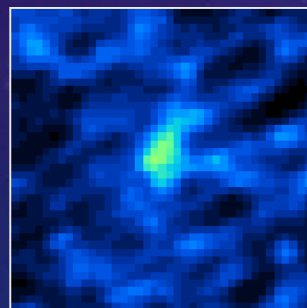
světlo

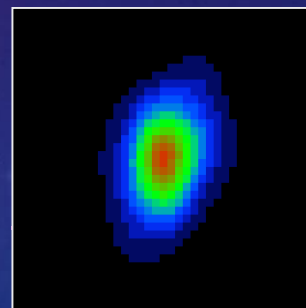
světlo

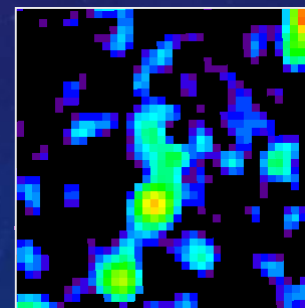
blízká IR

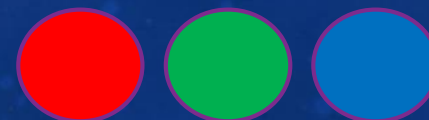
střední IR

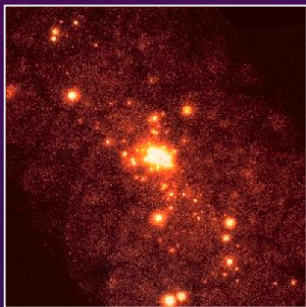
vzdálená IR

rádiový obor

GALAXIE M 31 (SB)

rtg

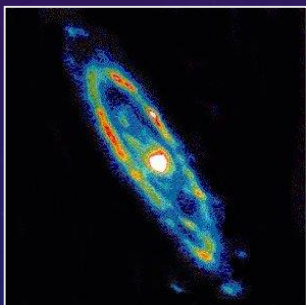
UV

světlo

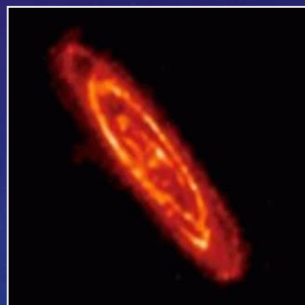
světlo

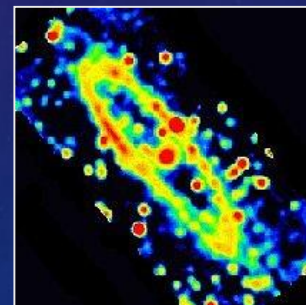
střední IR

střední IR

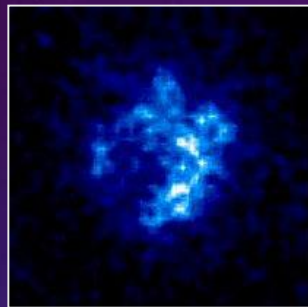
vzdálená IR

rádiový obor

GALAXIE M 100 (SC)

UV

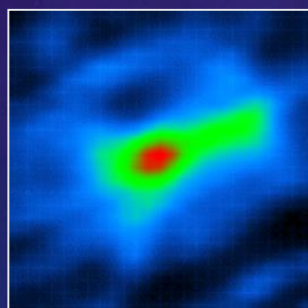
světlo

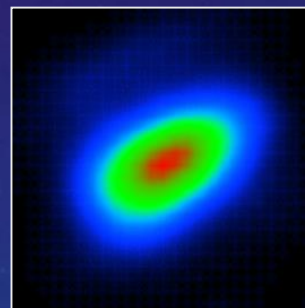
světlo

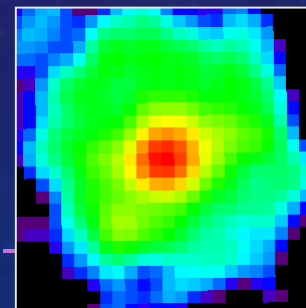
blízká IR

střední IR

vzdálená IR

rádiový obor

AKTIVNÍ GALAXIE M 51

rtg

UV

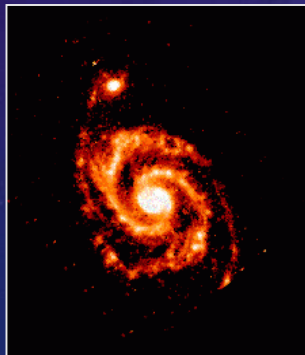
světlo

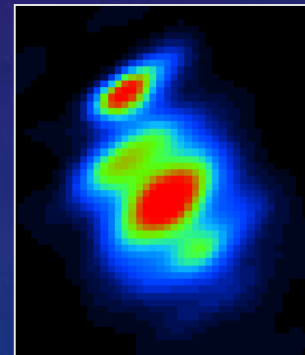
světlo

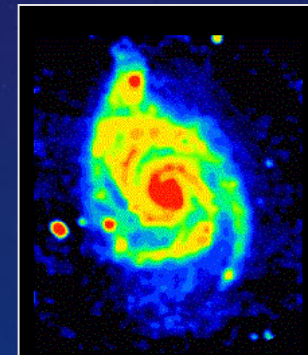
blízká IR

střední IR

vzdálená IR

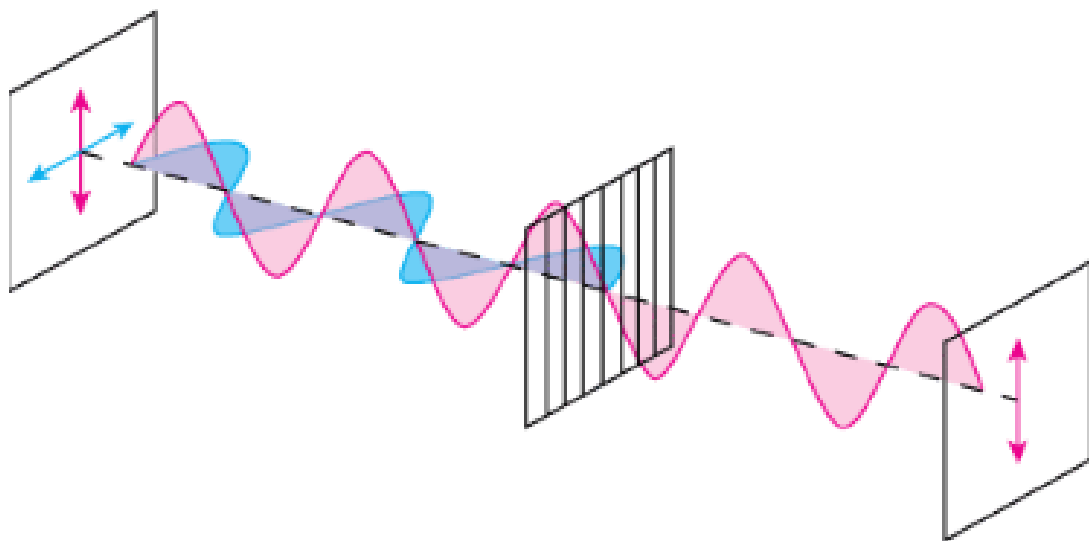
rádiový obor

POLARIZACE

Princip polarizace světla

Světlo je příčné elektromagnetické vlnění, v němž vektor intenzity elektrického pole E je vždy kolmý na směr, kterým se vlnění šíří. Směr vektoru E je v dané rovině u přirozeného světla zcela nahodilý. V případě že vektor E kmitá stále v jedné přímce, je světlo lineárně polarizované.

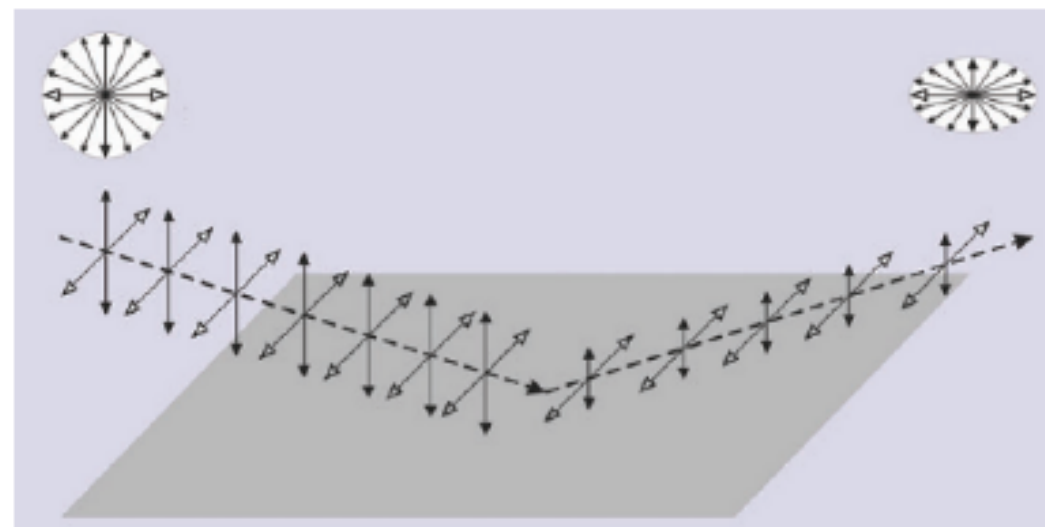

Obr. 1: Vznik polarizovaného světla (zdroj).

Polarizované světlo může vzniknout z nepolarizovaného několika způsoby: odrazem, lomem, dvojlomem, totálním odrazem, absorpcí a rozptylem. Uměle se k vytvoření polarizovaného světla využívají polaroidy. Jsou zhotoveny ze dvou vrstev plastových fólií, mezi nimiž jsou mikroskopické krystalky herapatitu (směsi síranu chininu s kyselinou sírovou, jodovodíkovou a jodem), který umožňuje dvojlom a následnou absorpci jednoho z paprsků.

Částečně polarizované světlo

V přírodě vzniká většinou částečně polarizované světlo. Částečně polarizované světlo o určité vlnové délce je obecně charakterizováno 3 parametry: intenzitou I , stupněm lineární polarizace p a úhlem polarizace α . Sluneční záření je před dopadem na zemskou atmosféru nepolarizované. Při průchodu atmosférou se částečně lineárně zpolarizuje díky interakci s atmosférickými plyny, aerosoly, vodními kapkami a krystaly ledu, nebo odrazem od nekovových povrchů (skály, půda, vegetace).

Obr. 3: Vznik částečně polarizovaného světla odrazem na nekovových površích - vodní hladina (Horváth, 2009).

Vznik částečně polarizovaného světla využívají fotografové použitím polarizačních filtrů při jejich fotografování, docílí tak jejich zvýraznění. Podobně vzniká polarizované světlo při průchodu průhlednými mořskými organizmy jako jsou medúzy. Některé dravé ryby se naučily tuto polarizaci detekovat a medúzy lovit.

POLARIZACE

Způsoby polarizace světla

Odrazem

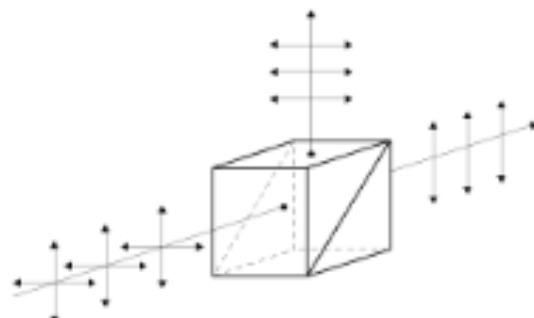
Při odrazu dochází k částečné polarizaci. K úplné polarizaci dochází při dopadu jednobarevného světla pod tzv. Brewsterovým úhlem. Vektor intenzity polarizovaného světla odrazem kmitá v rovině kolmé k rovině dopadu. Tohoto principu se využívá též při průchodu světla Fresnelovým rovnoběžnostěnem.

Lomem

Paprsek dopadající na rozhraní je nepolarizován, při lomu světla dochází vždy pouze k částečné polarizaci. Vektor intenzity elektrického pole polarizovaného světla lomem kmitá v rovině dopadu. Zbývá však složka kolmá k rovině dopadu, která je oslabená. Vyššího stupně polarizace lze dosáhnout opakovaným lomem (např. na soustavě skleněných destiček).

Dvojlomem

Krystaly některých látek jsou anizotropní, rychlost světla je v různých směrech různá. Na rozhraní s krystalem se paprsek rozdělí na dva lineárně polarizované paprsky – řádný a mimořádný, kmitající v rovinách navzájem kolmých. Historicky nejznámější jsou islandský vápenec a křemen.

Obr. 2: Vznik polarizace na islandském vápenci (zdroj).

Absorbci

Některé dvojlomné krystaly se vyznačují tím, že jeden z obou paprsků vzniklých dvojlomem pohlcují. Tento jev se nazývá dichroismus. V přírodě se vyskytuje dichroitický krystal tumbalín. Jednou z uměle vytvořených dichroitických látek je síran chininový, nazývaný herapatit. Z tohoto materiálu lze následně vyrobit polarizační filtry, označované také polaroidy.

Rozptylem

Při průchodu zkaleným prostředím se světlo na malých částicích ohýbá a rozptyluje. Rozptýlené světlo je částečně polarizováno a jeho vektor elektrické intenzity kmitá v rovině kolmé k rovině určené dopadajícím svazkem a směrem pozorování. Stupeň polarizace rozptylem se odvíjí od velikosti rozptylujících částic. Čím je průměr těchto částic větší, tím stupeň polarizace klesá. Tohoto druhu polarizace se využívá např. při studování roztoků.

Parametry charakterizující částečně polarizované světlo

• intenzita I

množství fotonů dopadajících kolmo k jednotce plochy za jednotku času

• stupeň lineární polarizace p

procento fotonů vibrujících v rovině polarizace.

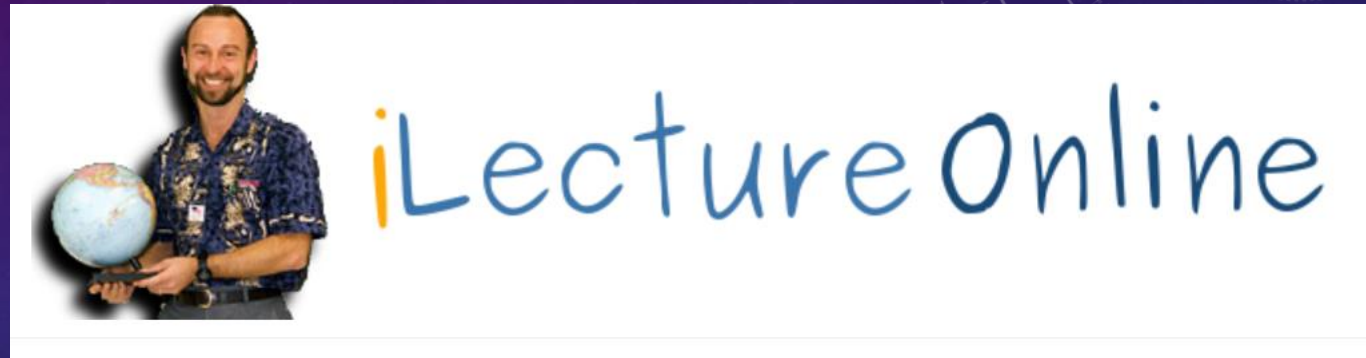
• úhel polarizace α

úhel mezi rovinou oscilace vektoru intenzity elektrického pole a vertikálním směrem

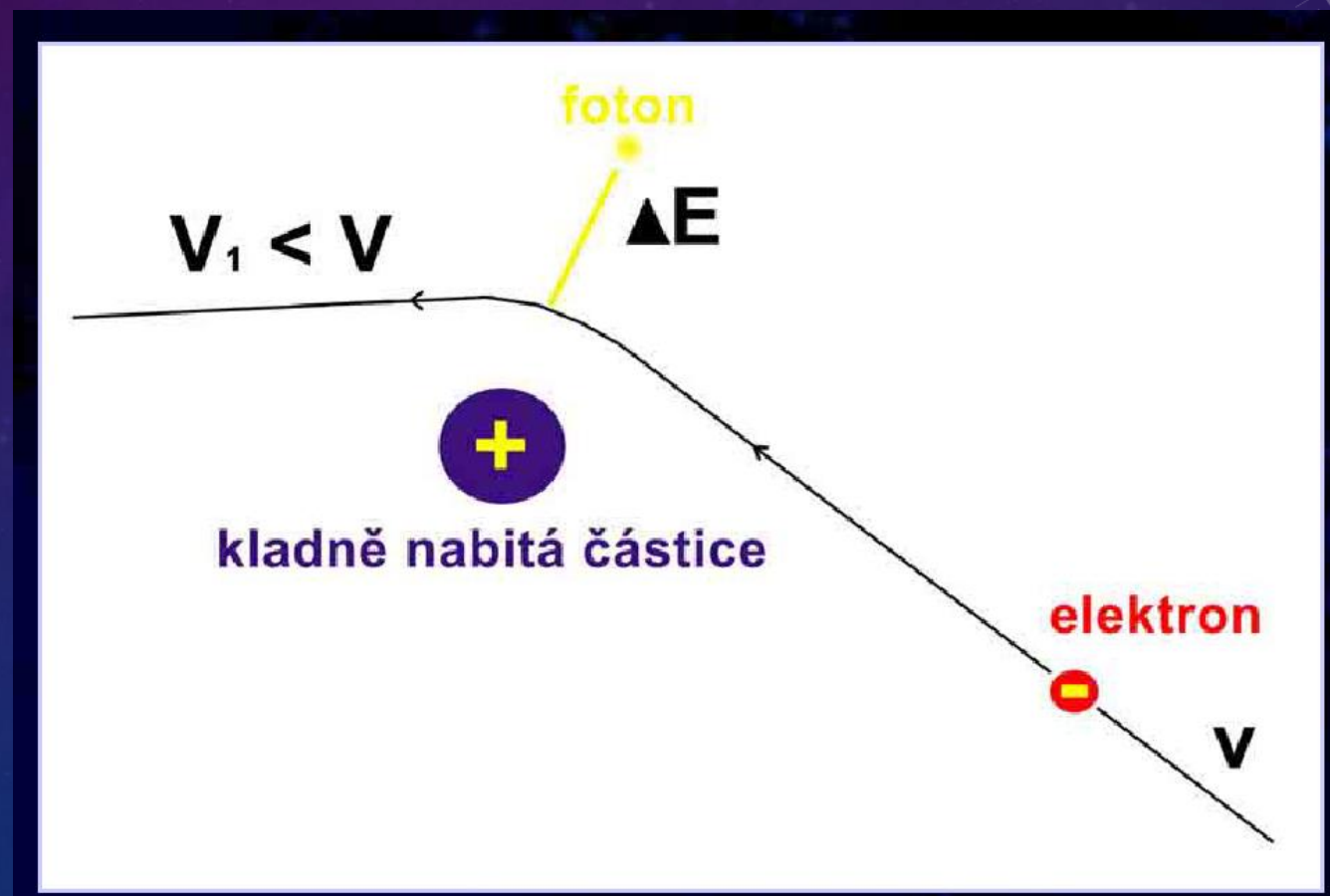
- klasifikace

ELEKTROMAGNETICKÉ ZÁŘENÍ

- Lectures in Light and Electromagnetic Radiation
- <http://www.ilectureonline.com/lectures/subject/ASTRONOMY/2/6>

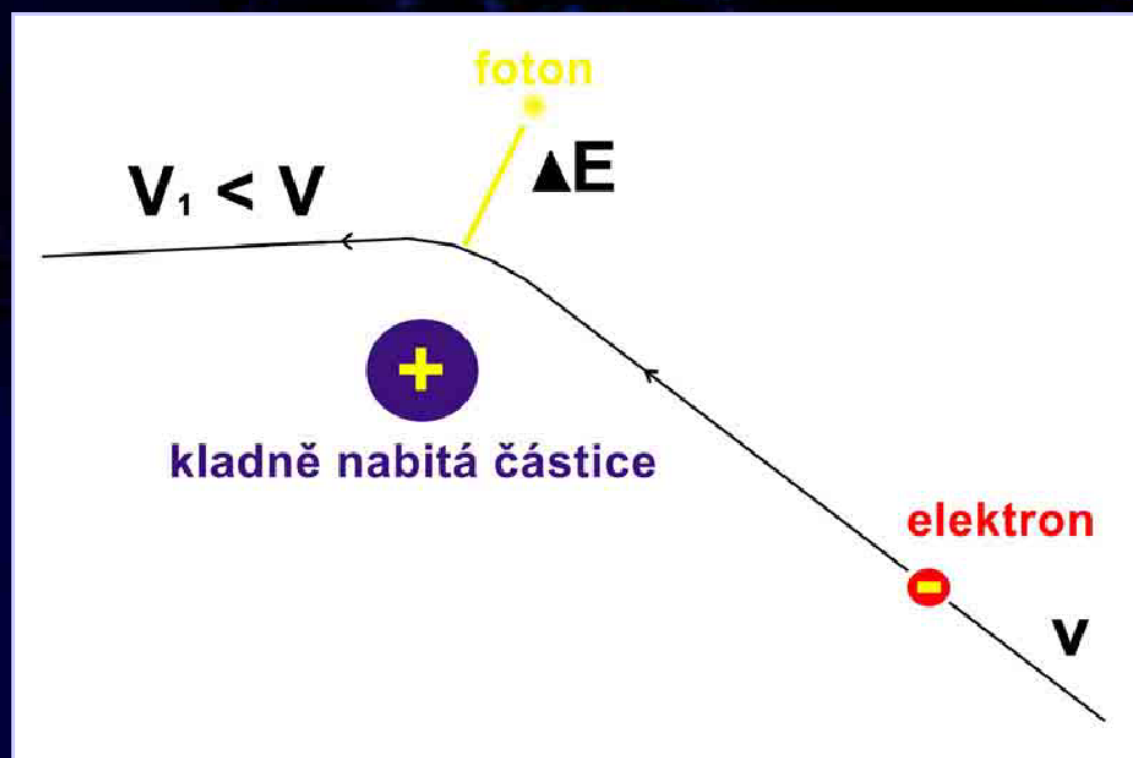
BRZDNÉ ZÁŘENÍ, CYKLOTRONOVÉ A SYNCHROTRONOVÉ ZÁŘENÍ

Brzdné záření

Změna hybnosti částic je vyrovnána
vyzářením fotonového kvanta (fotonu).

Nabitá částice jejíž hybnost se mění.

Magnetické brzdné záření

Působením Lorentzovy síly se dráha elektronu v magnetickém poli zakřivuje, elektron mění hybnost – musí vyzařovat.

Záření je polarizované.

Cyklotronové $v \ll c$

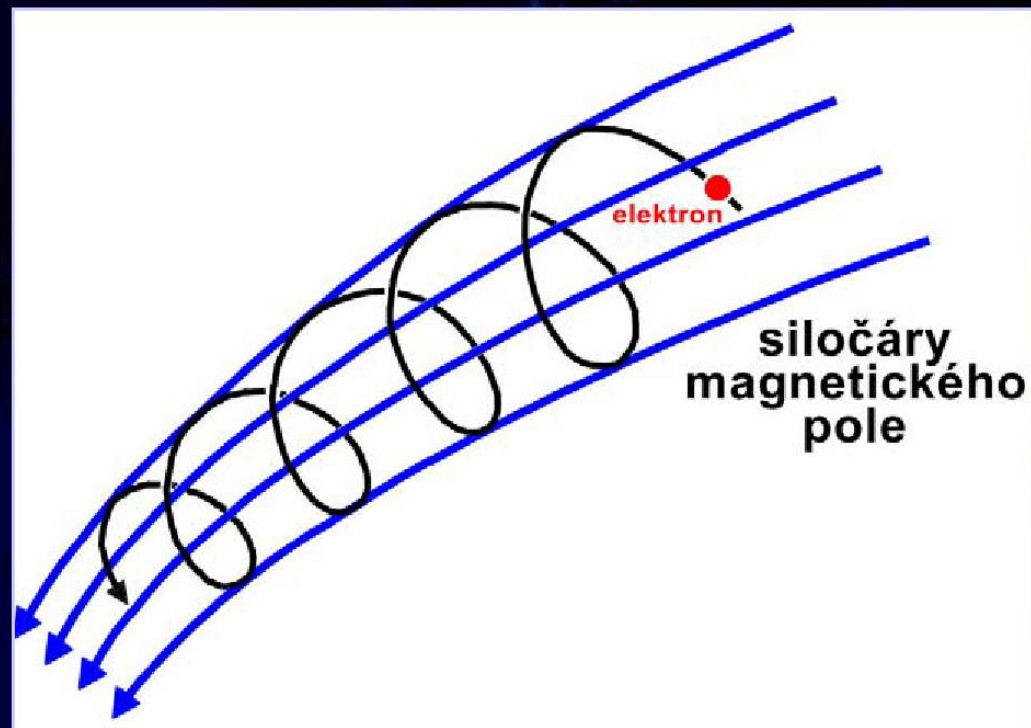
Synchrotronové $v \approx c$

Magnetické brzdné záření

Cyklotronové

$$v \ll c$$

- Elektron září všesměrově.
- Kmitočet je roven frekvenci jeho oběhu.

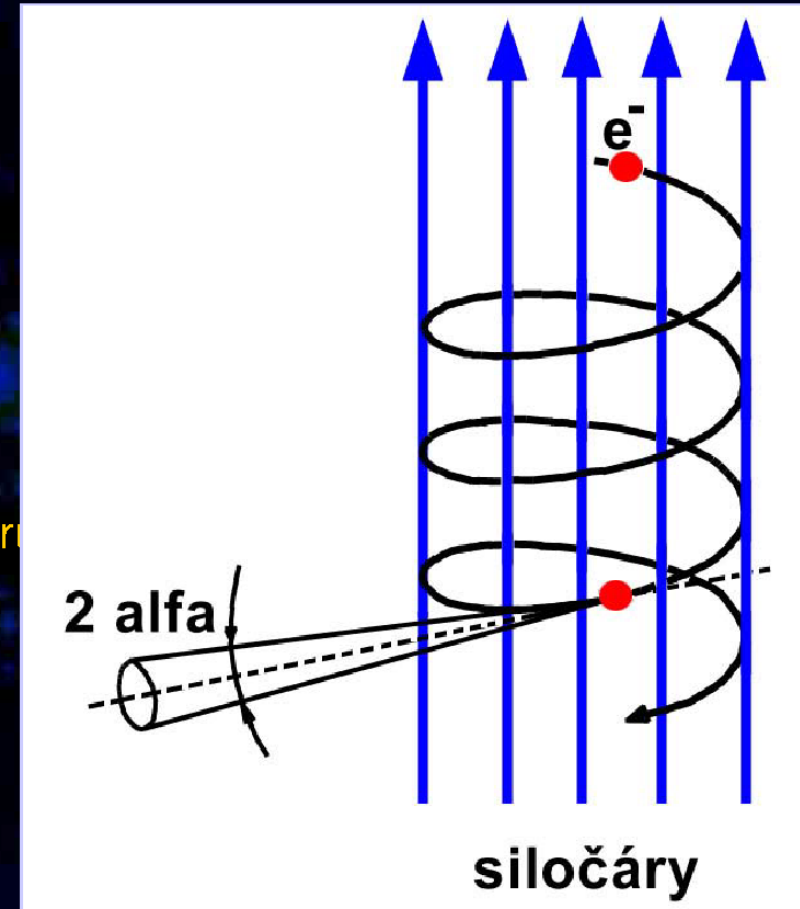

Magnetické brzdné záření

Synchrotronové

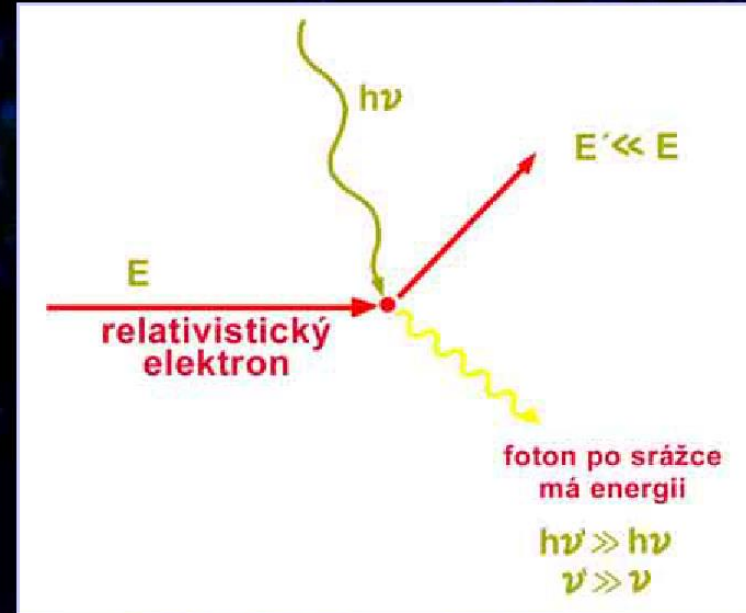
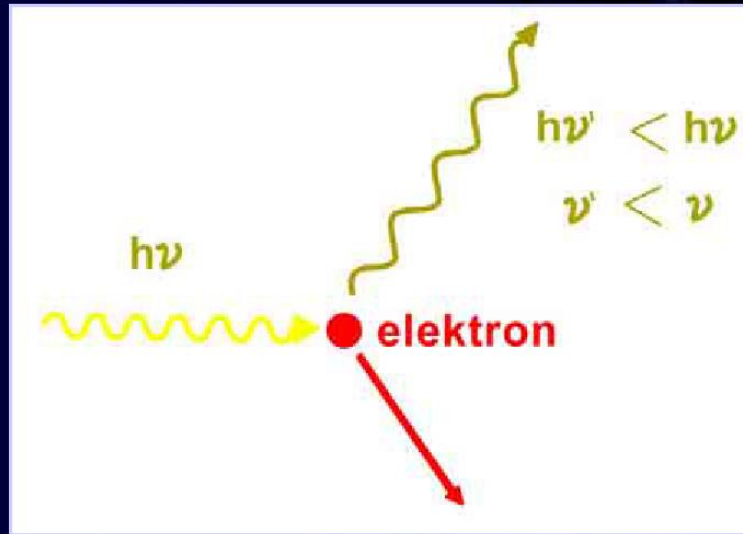
$$v < c$$

- E_k elektronu $> E_0$
- Elektron září úzce směrově (ve směru pohybu).
- Vrcholový úhel kuželu je tím menší čím větší je energie elektronu.
- Vliv relativistických efektů.
- Základní frekvence, násobky frekvence, spojité spektrum (s růstem energie).

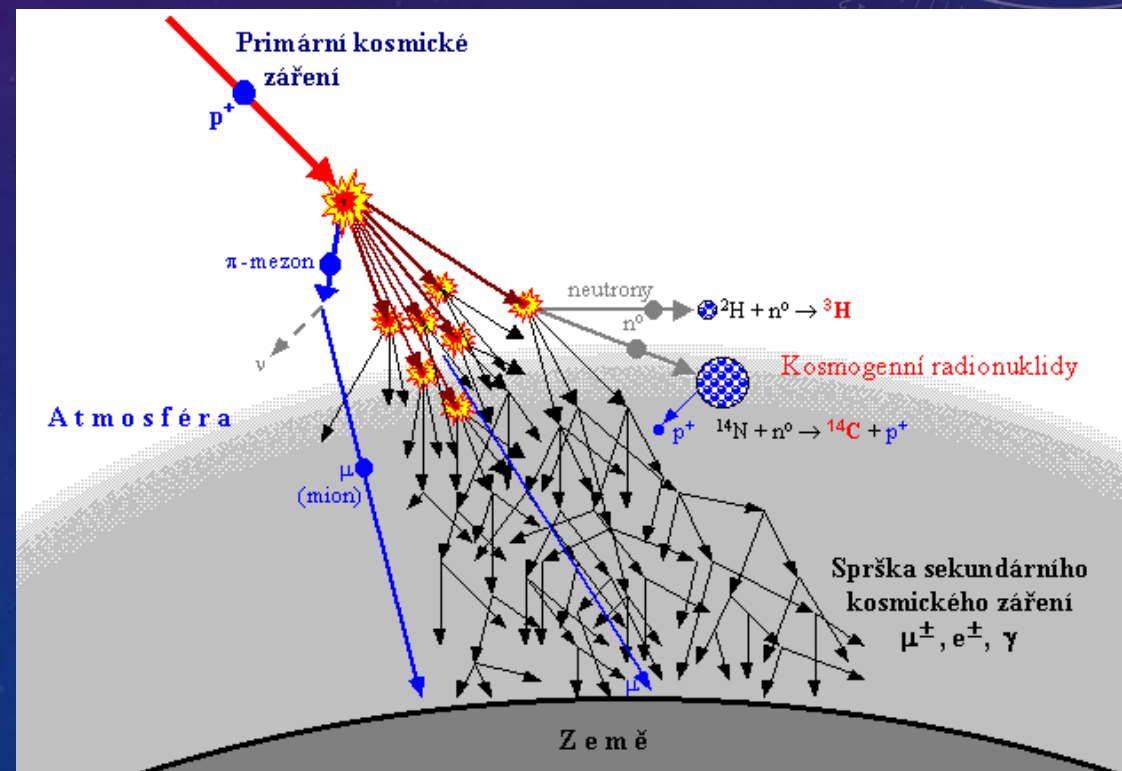
Comptonovy jevy

Comptonův jev versus inverzní Comptonův jev

KOSMICKÉ ZÁŘENÍ, NEUTRINA, GRAVITAČNÍ VLNY

- Neutrino
- <https://www.youtube.com/watch?v=0mXW1zPlxEE&t=73s>
- Gravitační vlny
- <https://www.youtube.com/watch?v=EAYk2OsKvtU>
- Kosmické záření
- <https://www.youtube.com/watch?v=g79uppMX-Y>

ASTRONOMICKÝ FESTIVAL 2024 HAP BRNO

úterý 1. října

- **od 13.00 - on-line přenos**
zahájení
Jan Palouš: Mezinárodní astronomická unie a Česká republika
Michal Bursa: Datová astronomie
Petr Kulhánek: Čtvrt století astronomie
Norbert Werner: Žijeme další revoluci v astrofyzice?
- **od 16.30 - on-line přenos**
Michal Švanda: Současný pohled na Slunce a kosmické počasí
Pavel Gabzdyl: Měsíc – stále stejný, a přitom už úplně jiný
Juraj Dudáš: AMBIC a QUVIK – České ambiciózní družicové mise

středa 2. října

- **od 9.00 - on-line přenos**
Petr Škoda: Odhalíme tajemství vesmíru pomocí AI?
Josef Sebera: Proč a jak měříme gravitační pole pomocí družic?
Miloslav Druckmüller: Má smysl ještě pozorovat úplná zatmění Slunce?
Petr Scheirich: Češi v misi DART a ve světě asteroidů
Pavel Spurný: Bolidy a pády meteoritů

- **od 14.00 - on-line přenos**
Petr Kabáth: Exoplanety, od objevu k Nobelově ceně a hledání života
Jana Tichá: JMÉNA NEBESKÁ aneb WG-SBN IAU
Miloš Tichý: Za kometami...
- **od 16.45 - on-line přenos**
Pavel Suchan: Světelné znečištění – vývoj a výzvy
Jiří Podolský: Gravitační vlny: zcela nové okno do vesmíru
Zdeněk Mikulášek: Druhý dech stelární astronomie

čtvrtek 3. října

- **od 9.30 - on-line přenos**
Michael Prouza: Jaké objevy přinesou nové detektory gravitačních vln?
Soňa Ehlerová: Extrémně velký dalekohled – extrémně očekávaný dalekohled
Asen Christov: Observatoř Very C. Rubinové – status a cíle
Jan Ebr: Kosmické záření v éře Observatoře Pierra Augera

THE END

- This images are courtesy of Nick Strobel at www.astronomynotes.com